

fink tumači na temelju novozavjetnih tekstova i sam pojam vječnosti: vječnost i vrijeme su dva isključiva pojma. Čim čovjek poslije smrti ulazi u Božji svijet, on je već i na kraju povijesti svijeta, jer je vječnost »vječni sada«.

Autor donosi i *Pismo Kongregacije za nauk vjere* (1979.) o pitanjima zagrobnoga života i o »nespojivosti« naučavanja o »uskrснуću u smrti« s katoličkom tradicijom (potpisao J. Ratzinger koji je tu teoriju jednom i sam zastupao). Pismo odbacuje teoriju uskrснуća u smrti i teoriju o vječnosti u koju bi čovjek ušao odmah poslije smrti. Kristovo uskrснуće nije uslijedilo u smrti, nego tri dana nakon smrti. A vječnost (Lohfink, doduše, zato bira riječ »aevum« a ne »aeternitas«) pridržana je samo Bogu. U životu poslije smrti ima neko »prije« i »poslije«, neki slijed događanja pa se tako govori o Isusu Kristu *prije* i *poslije* njegova utjelovljenja, njegovo uskrснуće i konačni njegov *Pojavak* na kraju povijesti. Svakako, to je poglavlje vrlo bogato teološkim razmišljanjima o smrti i o besmrtnosti.

Na stranicama 135–215 Ziegenaus raspravlja o *nebu, paklu, o čistilištu* i o pitanjima koja su s tim stvarnostima povezana. Prešlo bi okvire naše recenzije kad bismo ovdje iznosili sve što autor tumači.

U *četvrtom* poglavlju Ziegenaus raspravlja o univerzalnoj eshatologiji: Pojavak Gospodina našega Isusa Krista na kraju povijesti. Eshatologija je zapravo razvijena kristologija. U svome prvom dolasku Isus je pozvao ljude da ga bezuvjetno slijede i da se odluče za nj, ugaoni kamen. Svojom je smrću on pobijedio smrt, silaskom u podzemlje (nadpakao) pokazao da je gospodar i podzemlja (nadpakla), u svom uskrснуću objavio se kao gospodin svekolike materijalne stvarnosti, svojim uzašašćem na nebo pokazao je da je »kyrios« sveg stvaranja. Raspeti Isus je gospo-

din: to je kerigmatski obrazac prve Crkve (usp. Rim 10, 9 i dr.). On je već proslavljen, sjedi zdesna Očeve. Kad Otac odluči doći će do punine Kristove proslave te će se Krist pojaviti kao proslavljeni Gospodin u paruziji. Onda će mu Otac podložiti sve stvorenje. O Kristovoj paruziji, o uskrснуću mrtvih, o novom nebu i o novoj zemlji, o sudu nad svijetom i o vječnom životu raspravlja Ziegenaus na stranicama 215–295.

Ziegenausova »eshatologija« je izvrstan teološki priručnik. Tumači jednostavno, razumljivo. Tekst mu je čitljiv, piše laganim njemačkim jezikom, razumljivim i onome koji nije sasvim ušao u njemački jezik. Preporučamo svima koje zanimaju eshatološka pitanja da posegnu za ovom knjigom. Bit će im veliko obogaćenje. Može se naručiti na adresi MM Verlag, Pommeroter Weg 15, D-52076 Aachen.

Adalbert Rebić

Francesco MAZZOTTA, *I titoli cristologici nella cristologia cattolica contemporanea. Uno studio delle aree italiana, francofona, ispano-latinoamericana*

(*Kristološki naslovi u suvremenoj katoličkoj kristologiji. Istraživanje talijanskoga, frankofonskoga i hispano-latinoameričkoga govornog područja*), Edizioni Dehoniane, Roma 1998., 397 stranica.

U temeljima i u središtu kršćanske vjere stoji osoba Isusa iz Nazareta, Krista. O njemu je moguće govoriti i približiti mu se na razne načine, kako svjedoče već novozavjetni spisi i svekolika crkvena Predaja. Budući da je stvarnost, odnosno »događaj« Isusa Krista izvanredno bogat i kom-

pleksan, nemoguće ga je »katalogizirati«
među brojne klasifikacije koje je ljudski
um, potpomognut vjerom, uspio domisliti
tijekom već dvadeset stoljeća kršćanstva.
Svi načini približavanja osobi Isusa Krista
pokušaji su i izrazi trajnog produbljenja
i posadašnjivanja vjere u Isusa Krista,
odnosno kristologije. No, osoba Isusa Kri-
sta uvijek i nadilazi svako klasificiranje te
uvijek iznova stavlja pred čovjeka nedo-
učivu uzvišenost svoga otajstva.

Unutar globalnog iščitavanja Božje
objave Isusovi *kristološki naslovi* također
su jedan od putova kojim je moguće pri-
bližiti se osobi i misteriju Isusa Krista,
njegovoj (pre)egzistenciji i njegovu spa-
senjskom poslanju. Osim toga, kristološki
naslovi pomažu da se utvrdi, temelji li se
jezik (kršćanske) vjere na povijesnom go-
voru Isusa iz Nazareta. Upravo to nastoji
otkriti i potvrditi Autor ove knjige, pred-
stavljajući uporabu kristoloških naslova u
kristološkim spisima nekih suvremenih
katoličkih teologa.

Govor o kristološkim naslovima nije,
naravno, velika novost; susrećemo ga u
prvim stoljećima kršćanske teološke knji-
ževnosti. Već je Dionizije pisao *De Divi-
nis nominibus* (usp. PG 3,586–990), kao i
Oriencije (V. st.) koji opisuje i tumači 54
kristološka naslova u *De epithetis Salvato-
ris nostri* (usp. PL 61,1000–1005). O toj
temi, doduše puno kasnije, piše i Louis de
Leon koji 1583. g. objavljuje monografiju
De los nombres de Cristo; tumačeći deset
glavnih kristoloških naslova (u kojima su
sadržani i svi ostali), želi pružiti vjernici-
ma jednu vrst kristološke kateheze. Kri-
stološkim naslovima posebice se bavila
katolička manualistička teologija/kristolo-
gija, i to u vrijeme velikih diskusija o
odnosu između »povijesnog Isusa«
i dogmatskog »Krista vjere«, od Prosvjetitelj-
stva nadalje. Svojim istraživanjem i tuma-

čenjem kristoloških naslova, manualistika
je htjela p(r)okazati neutemeljenost onih
teza koje su zastupali neki evangelički te-
olozi i filozofi o diskontinuitetu između
Isusova povijesnog života (»povijesnog
Isusa«) i njegove dogmatske slike koju
predstavlja i brani crkvena dogmatika
(»Krista vjere«). Mora se priznati da je
vrlo upitno, je li manualistika polučila po-
zitivnan rezultat...

Govor o Isusovim kristološkim na-
slovima sve do danas nije zaključen jer
među teološkim piscima nema konsenzusa
niti glede definicije tog izričaja, niti glede
njihova broja u Novom zavjetu, niti glede
njihova teološkog utemeljenja.

Mazzotta u svom opsežnom djelu (5
poglavlja raspoređenih na 397 stranica)
istražuje uporabu kristoloških naslova u
kristologijama nekih suvremenih kato-
ličkih teologa. Temeljna pitanja koja si
postavlja su: Sadrže li te kristologije u se-
bi posebna poglavlja posvećena isključivo
kristološkim naslovima? Ako da, koje na-
slove navode, kako ih tumače, koliko se
na njima zadržavaju i kako ih uopće defi-
niraju?

Već u Uvodu svoga djela Autor kon-
statira kako se suvremeni teolozi, čije kri-
stologije i uporabu kristoloških naslova
želi istraživati, oslanjaju na djela nekih
svojih prethodnika koji su se između
'50-ih i '70-ih godina bavili pitanjem kri-
stoloških naslova (V. Taylor, O. Cull-
mann, L. Sabourin i dr.). Stoga Mazzotta
na početku prvog poglavlja kratko podsje-
ća na doprinos spomenutih teologa, dozi-
vajući također u pamet preporuke Drugo-
ga vatikanskog sabora i Papinske Biblijske
Komisije prema kojima istraživanje Sve-
tog pisma treba biti »duša svete teologije«.
U skladu s tim Autor nastavlja prvo po-
glavlje iznošenjem dugog popisa kristolo-
ških naslova (u širem smislu riječi) koji se

susreću u »novozavjetnim kristologijama«. Prihvatajući definiciju »kristoloških naslova« koju nudi R. Fisichella (»svi nazivi i atributi koji se pridijevaju Isusu iz Nazareta u kristologijama Novog zavjeta«), Mazzotta – očito, uz mnogo truda – iznosi 137 abecedno poredanih naziva, odnosno kristoloških naslova koje je on našao u novozavjetnim spisima i koji se pripisuju Isusu iz Nazareta. Uz svaki naslov donosi se i točan citat, odnosno mjesto gdje se on nalazi u Novom zavjetu. Za napomenuti je da broj kristoloških naslova koji se susreću u Novom zavjetu varira od autora do autora. Primjerice, Taylor donosi 66 naslova, Cullmann 10, Sabourin 47, dok Fisichella govori čak o 187 naslova.

U istom poglavlju Mazzotta govori o prisutnosti raznih kristoloških naslova u suvremenoj biblijskoj teologiji. Naime, služeći se nekim novijim biblijskim rječnicima (engleskoga, francuskoga, njemačkoga i talijanskoga govornog područja) te nekim teologijama i kristologijama Novog zavjeta (H. Conzelmann, L. Goppelt, G. Schneider, G. Segalla i R. E. Brown), on nastoji pružiti pregled kristoloških naslova o kojima suvremena egzegeza i teologija najčešće govore. U svemu tome nalazi tek 67 naziva (od »njegovih« 137) koji se pripisuju Isusu, od kojih se samo 16 smatra pravim kristološkim naslovima. Naslovi koji se susreću u svim rječnicima samo su: *Krist*, *Sin čovječi*, *Sin Božji* i *Mesija*; začuđuje činjenica da zajednički naslov biblijskim rječnicima nije i kristološki naslov *Gospodin*. I ovdje valja dodati da je Autor uložio mnogo truda kako bi na detaljan i vrlo pregledan način iznio kristološke naslove koji se najviše spominju i studiraju u suvremenoj biblijskoj teologiji.

Od drugoga do četvrtog poglavlja redom se iznose kristologije talijanskoga,

frankofonskoga i hispano-latinoameričkoga govornog područja. Kriterij za izbor baš ovih govornih područja je dvostruk: s jedne strane, Autor najprije govori o njemu »domaćim« autorima i njihovim kristologijama (talijanskim) i te kristologije, s druge strane, želi usporediti bar s jednim dijelom europske (frankofonske) i izvan-europske kristologije (koja se temelji na *teologiji oslobođenja*). Nakon ovog izbora, Autor izričito kaže da se želi usmjeriti na *katoličke* teologe/kristologe čija su djela značajnija za današnju kristologiju. U obzir se uzimaju *suvremene* kristologije, što za Autora znači: kristologije nastale nakon Drugoga vatikanskog sabora, odnosno nastale tijekom posljednjih tridesetak godina.

Predstavljajući pojedine teologe, njihova djela i njihove kristologije, Mazzotta želi analizirati njihovu uporabu i njihovo tumačenje kristoloških naslova. Shema po kojoj se govori o autorima različitih govornih područja identična je za sva ova tri poglavlja: započinje se uvodom, u kojem se kratko iznosi povijesno-teološka situacija govornog područja o kojem je riječ; nastavlja se govorom o pojedinim autorima, i to prema sljedećem planu: kratka biografija i bibliografija, predstavljanje izabranoga kristološkog djela (ili kristoloških djela), posebna analiza tog (ili tih) djela s motrišta istraživanja kristoloških naslova te zaključne riječi kojima se još jednom detaljnije ističu rezultati prethodne analize. Svako poglavlje završava međusobnim uspoređivanjem autora o kojima se govorilo.

Ovim načinom analiziranja pojedinih teologa koji dolaze iz različitih govornih područja Autor želi posebice istaknuti sljedeće: koliko i koje kristološke naslove uzimaju u obzir navedeni teolozi te kako ih tumače, koje novozavjetne izričaje navijaju doslovno kristološkim naslovima, a

za koje smatraju da nisu kristološki naslovi; zatim, kako definiraju sam izraz »kristološki naslov« te koji su naslovi zajednički svim autorima.

U ovom središnjem dijelu Mazzottine knjige najprije se govori o teolozima talijanskoga govornog područja i ponaosob se analizira sljedeće teologe: Bruno Forte, Mario Serentha, Marcello Bordoni i Angelo Amato. Uz vrlo preglednu tabelu (s pojedinim teolozima i njihovim kristološkim naslovima, što se susreće i kod sljedećih poglavlja) na kraju poglavlja, Autor zaključuje da talijanski teolozi ne slijede isti put u govoru o kristološkim naslovima: Forte i ne govori o njima u nekom posebnom poglavlju nego ih iznosi više »usput«, Amato ih smješta unutar poglavlja o predpashalnoj biblijskoj kristologiji, Bordoni ih dijeli na naslove koji otkrivaju Isusovu kristologiju i na one koje iznosi eklezijalna kristologija, dok jedino Serentha detaljnije govori o kristološkim naslovima u sustavnom dijelu svoje kristologije.

Treće poglavlje posvećeno je frankofonskom govornom području i tu su analizirani sljedeći teolozi (odnosno njihove kristologije): Christian Duquoc, Bernard Sesboué i Jean Moingt. Uspoređujući međusobno kristologije ovih autora Mazzotta zaključuje da se dvojica od njih gotovo i ne zanimaju za kristološke naslove (to ne znači da ih ne donose u svojim kristologijama); jedino Duquoc posvećuje više pozornosti toj tematici.

U sljedećem poglavlju govori se o hispano-latinoameričkom govornom području, odnosno o kristologijama teologa kao što su: Olegario Gonzáles de Cardedal, Jon Sobrino i Carlos Ignacio González. Njihove kristologije, kao i one francuskih teologa – zaključuje Mazzotta – također se ne zanimaju previše za kristološke naslove, ne posvećujući toj tematici nikakvo posebno poglavlje ili govor. Moglo bi se tu izdvoji-

ti tek C. I. González koji malo govori o temi naslova, ali njegova analiza kristoloških naslova je – smatra Autor – površna i više shematska.

Posljednje, peto, poglavlje, donosi zaključne misli o važnosti i o ulozi kristoloških naslova *u* i *za* suvremenu sustavnu kristologiju. Osim toga, rezimirajući svoje istraživanje, Mazzotta iznosi i neke prijedloge za buduća istraživanja i produbljivanja tematike o kristološkim naslovima. S tim u svezi upozorava kako u kristološkom govoru valja razlikovati izraze »naziv« i »naslov« (što autori čije je kristologije istraživao uglavnom ne čine), nudeći pri tom i vlastitu definiciju izraza »novozavjetni kristološki naslovi« (»svi apelativi, preuzeti iz starozavjetne i helenističke teologije i prerađeni u svjetlu uskrсне vjere, koje autori Novog zavjeta pridijevaju Isusu iz Nazareta, s ciljem da definiraju njegovu ulogu i njegov identitet, u odnosu na kraljevstvo Božje, u odnosu na Boga, u odnosu na ljude i na svekoliku stvorenu stvarnost.«).

Djelo F. Mazzotte svakako zaslužuje pozornost i predstavlja obogaćenje za suvremenu (sustavnu) kristologiju. Valja posebice istaknuti njegovo detaljno i sveobuhvatno istraživanje tematike koju si je zadao, kao i njegovo objektivno i argumentirano kritičko vrednovanje raznih studija o kristološkim naslovima. Sve to izneseno je jasnim i razumljivim jezikom i stilom te se djelo čita s lakoćom, iako se radi o vrlo kompleksnoj tematici. Svaki kristološki naslov ili naziv o kojem se govori popraćen je uvijek biblijskim citatima, što također obogaćuje samo djelo i predstavlja pomoć i poticaj za daljnja istraživanja. Na primjer, navedeni kristološki naslovi i biblijski citati mogli bi biti dobra polazna točka za istraživanje ove tematike kod suvremenih teologa koji pripadaju nekim drugim govornim područjima, a ovdje –

zbog izbora samog Autora – nisu uzeta u obzir. Misli se prije svega na anglofonsko (G. O'Collins) i na njemačko govorno područje (H. U. von Balthasar, K. Rahner, W. Kasper, H. Kessler, H. Küng).

U svakom slučaju, Mazzottino istraživanje kristoloških naslova dobro je došlo suvremenoj kristologiji koja na ovaj način upoznaje mladoga teologa (rođen 1968.) koji se predstavlja kao stručan i marljiv znanstveni radnik, čije će djelo i razmišljanja koristiti svakome i biti poticaj za daljnje produbljivanje teme o kristološkim naslovima koje Novi zavjet pripisuje Isusu iz Nazareta.

Ivan Karlič

Tomislav IVANČIĆ, *Ovisnost i sloboda*

Biblioteka: Teološki pristupi Knjiga I. Teovizija, Zagreb 2000., 177 str.

U najnovijoj knjizi *Ovisnost i sloboda*, Zagreb, 2000., u izdanju »Teovizije« prof. dr. Tomislav Ivančić nastoji razmotriti problematiku *ovisnosti* kao aktualni problem suvremenog potrošačkog društva. Knjiga obrađuje sljedeće tematske cjeline: 1. »Egzistencijalno-duhovni pristup ovisnostima«, 2. »Sveto pismo o ovisnostima«, 3. »Istraživanja ovisnosti«, i 4. »Iskustvo oslobađanja od ovisnosti«.

Problematiki *ovisnosti* koja se pojavljuje u različitim oblicima, najviše su izloženi mladi kao i svi oni koji su razočarani životom, bilo da su pogođeni raznovrsnim životnim stresovima, bilo da su izgubili svaku nadu u život. U analizi ove aktualne problematike, autor polazi od egzistencijalnih situacija ljudi u kojima se s jedne strane zrcali ideal i stvarnost čovjekove slobode i s druge strane čovjekova uronje-

nost u svijet *ovisnosti*. U filozofsko-teološkim razmatranjima koja čine prvu veću cjelinu, autor problematici *ovisnosti* prilazi »s egzistencijalno-duhovnog motrišta«. (Usp. str. 7.)

Upravo taj »egzistencijalno-duhovni« pristup omogućuje ne samo teorijsku refleksiju nego i praktično očitovanje »faktičnog« životnog iskustva koje se odnosi na problematiku *ovisnosti*. Da bi osvijetlio i čitalačkoj publici približio »egzistencijalno-duhovnu« strukturu čovjekova života, posebna pozornost usmjerena je s jedne strane na aristotelovsku i skolastičku filozofsku tradiciju a s druge strane na suvremenu filozofiju egzistencijalizma. Poznato je da su se različite filozofske tradicije trudile oko analize čovjekove egzistencije. Doduše, one su to činile na način spekulativnog mišljenja ili teorijskih razmatranja, ali nisu zatvarale vrata ni pred praktičnim pitanjima. Može se reći da se u filozofiji egzistencijalizma pitanje o »smislu« ili »besmislu« nalazi u središtu interesnih pitanja ove filozofske pozicije.

Progovoriti o smislu znači progovoriti o faktičnom životnom iskustvu u kojem se zrcale »granične životne situacije« kada čovjek pitanje o »smislu« postavlja na izvorni i radikalni način. Prema M. Heideggeru smisao se bitka razotkriva na temelju analize čovjekove egzistencije, gdje se čovjekova egzistencija shvaća kao tu-bitak u kontekstu svijeta. Za K. Jaspersa čovjekov je život određen »graničnim životnim situacijama«, gdje čovjeku na raspolaganju ostaje »volja za istinu kao stav i zadaća« (Usp. str. 15). Da bi čovjek opstao, ne smije ostati zarobljen u svijet osjetilnosti ili kako bi teolozi rekli u svijet grijeha, on se mora okrenuti prema smislu, transcendenciji, Bogu. Ako se čovjek oslanja samo na sebe, »postaje plijenom poroka, ovisnosti i nihilizma«. (Usp. str. 15).